

КЊИЖЕВНИЦА

(Говор приликом доделе награде месечника

Олга Олги Токарчук, 2008. године)¹

Данас, кад су у књижевност стигли писци рођени осамдесетих година, с некаквом сетом присећамо се књижевника и књижевница који су почетком деведесетих били млади и зелени, кад је сунце сијало светлије. Од књижевности се очекивало да се отргне од старих обавеза и напросто користи слободу. Реч „ангажована“, међутим, постала је инвектива. И баш тад сам упознала Олгу. Запазила сам њен први роман и пошла да је видим кад је за њега примала награду Варшавске књижевне премијере. Под пазухом је носила кутију од ципела, а у њој нову књигу. Питала сам је о чему је, а она је одговорила – о духовима. Од тог времена, Олга се стопила у пејзаж пољске културе, без ње је данас тешко замислити пољску књижевност. Где год да се појави, истог часа окупља око себе људе који почињу да дискутују, и никад се не зна на коју ће страну стати. С једнаким ентузијазмом укључује се у организовање сеоске забаве и међународног фестивала приповетке. Не преза од употребе ружних речи као што су феминизам и политика. Потписница је многих писама о друштвено ангажованим питањима – од европске интеграције до дискриминације мањине. Тиме стално даје до знања да писац не треба само да пише, него и да свакодневно сведочи то о чему пише. Можда је донекле старомодно тако размишљати да кад писац стекне ауторитет у друштву, онда од њега очекујемо да узима реч поводом питања која се тичу свих нас. И слом комунизма ништа ту није променио. Због тога у Олгином стваралаштву видимо не само литературу, него чак литературу.

У првом Олгином роману, *У ѿоѿрази за књиѿом*, група путника креће у потрагу за књигом која ће им открити истину. Кад је ипак последњи међу њима пронађе, пока-заће се да он не зна да чита. У награђеним *Бејунима*, на метафизичко путовање по Москви креће Анушка. Ни она неће наћи коначан одговор на своја питања, па ипак, вратиће се кући другачија, измењена. У роману *ЕЕ*, адолесценткиња Ерна Елцнер тврди да види духове. Тај феномен објашњавају лекари, духовници, спиритисти, свако на свом језику, али Ерна једноставно сазрева, поправља шешир и наставља по своме, не допушта да буде омеђена ни у један доступан дискурс. *Памѿивек* је, надаље, мали, митски свет заједничких смислова и симбола, свет из ког постоје два излаза: увис, у потрази за космичким принципом, или у страну – невидљива граница у шуми коју може да прекорачи свако ко се усуди да преломи своје мисаоне и животне навике.

¹ Уводни текст објављен у књизи *Moment niedźwiedzia* Warszawa, Krytyka polityczna, 2012. (Прим. ѿрев.)

Сличне мотиве у много већем броју можемо наћи и у другим њеним делима, јер почев од *У ѿошрази за књиѿом*, па све до *Бејуна*, тај пут је непрекидно развијање једне исте интуиције и њено цизелирање: истини, чак и када је недостижна, можемо се приближити само кад смо у покрету, кад прекорачујемо границе, док су окореле форме, институције, језици – смрт. Та теза има религијско-метафизички, али и друштвени карактер. То је религиозност која не налази себи места ни у једној цркви, а атеисти су њени најплеменитији представници у данашњем свету. Религиозност која није ушускана ни у једној цркви, и која показује и извесну сродност с утопијом. Опрезна утопија флуидног модерног доба која нема храбрости да пројектује, али је храбра да верује у излишност постојећих модела уређења света. У књизи *Вуци своје рало ѿо косѿима мрѿвих* Олга Токарчук категорички поставља питање злопаћења животиња, права на убијање животиња, правоснажности ловачког спорта.

Пре неколико година у варшавском позоришту *Teatr Rozmaitości*, на трибини под називом „Разговор о реалним утопијама“, Олга је представила своју методу стварања утопије, утемељену на непрекидном довођењу у питање свих општеприхваћених аксиома, и на упитаности како би изгледао свет утемељен на друкчијим принципима. Кад мислимо о стваралаштву Олге Токарчук, вреди имати у виду те смернице, вреди се запитати да ли ауторка описује, нуди представу света, или га револуционира и преиспитује? Одговор се налази у обе те могућности. Олга остаје у блиској вези с универзалним искуствима, али их истовремено реконструише на другачијим принципима. Гледа исто то што гледају и други, само другачије.

У Пољској, и даље сапетој националним клишеима, Олга приповеда некакав наднационални свет, чији актери нису некаква колективна бића, него различите индивидуе. Историја новоослобођених територија за Олгу значи повест о кући у којој живе пољска и немачка породица, а жене једна крај друге пролазе поред шпорета. То није никаква идилична представа, већ начин гледања који оно што је тесно испреплетено не раздваја маказама категоризације устаљених навика. Кад бисмо умели да гледамо на тај начин, писање заједничких европских уџбеника историје не би било тако тешко. Пажљиво загледана у прошлост и садашњост малих локалних заједница, она уме да из њих крене у глобални свет, у којем се појединци ослобођени друштвених контекста међусобно додирују на аеродромима. Свет локалних, блиских веза за Олгу није предмет носталгичних уздаха за давнашњим устројством, нити је пак свет савремене слободе језива провалија – она открива у њима само различите варијанте нашег идентитета који може бити локални, национални, глобални, индивидуални. А онда кад ниједан групни идентитет не постане тиранин који потчињава себи читав наш живот – отвара се место за другог, за разнородно. Пажљиво читање Олгиних књига је и радикални пројекат дубоког преорављања нашег колективног идентитета. Она никад директно не напада, него деликатно демонтира постојећи систем и указује уједно на алтернативе.

Тако поступа са свим традиционално овешталим димензијама нашег идентитета – с полом, сексуалним идентитетом. Јунакиње њених књига без обзира на то да ли су усамљене или су пак укорене у породичне везе, пре свега су људи, а не марионете које играју некакве полом предодређене улоге. Нису актерке конвенционалног варијетеа ни протагонисткиње романираних потрага за великом љубављу, њихова

сексуалност се постварује у широкој палети могућних варијанти. Олга је и виртуоз у описивању различитих међуљудских односа несместивих у обрасце, неједноимених – љубав, секс, брак, родитељство. Па ни пол није дефинитивно утамничење, о чему нас уверава прича монаха Пасхалиса из *Дневне куће, ноћне куће*, који је желео да буде жена, или прича о светој Кумернис, која се претворила у мушкарца. Сумерска Инана у прекрасно преписаном миту *Ана Ин силази у доњи свећ* мemento је свима онима који су спремни да чују да начелни принцип нашег света увек остаје андроцентричан, да је једном, у далекој прошлости, свет женама био одузет, али да тако не мора остати.

Свој отворени идентитетски пројекат Олга проширује и на животињски свет, не устеже се да њихову патњу стави у исти ред с људском. То није пука сентименталност, већ аутентично осећање. Места за која би се могло рећи да су окрутна, она ублажава саосећањем, саучешћем. Олга није утопијска револуционарка која верује у стварање идеалног света, њена свест је гностичка свест о човековој осуђености на патњу и, парадоксално – то је штити од искушења да безобзирно критикује затечену стварност. Олга не ставља свет на стуб срама, али исто тако не приповеда умирујуће женско-еколошке бајке. Ако је свет који је створила Олга нешто бољи од оног у којем живимо, онда то није због тога што болна места тог света прећуткујемо, него зато што тај свет преобликујемо према мери мислећег човека, проницљивог, осетљивог, саосећајног – таквог човека какав је и Олга.

(С њољској ѡревела **Милица Маркић**)